

Prokopp Mária

EMLÉKEIM AZ ELTE MŰVÉSZET- TÖRTÉNETI TANSZÉKÉRŐL (1957–1962)

1957 szeptemberében kezdtem meg tanulmányaimat az ELTE Művészettörténet-történelem szakán. A felvételemről a miniszteri fellebbezésemre adott válaszként, szeptember 12-én kaptam távirati értesítést Jóború Magda¹ miniszterhelyettes aláírásával.

Nagy örömmel iratkoztam be, állítottam össze a tanrendemet, és már ott is ültem a 15. első éves művészettörténet szakos hallgató-társam között, az éppen megkezdett előadásokon, szemináriumi gyakorlatokon az akkor Pesti Barnabás u. 1. számot viselő pesti Duna-parti patinás épület első emeleti szeminárium-termében. Ezt a helyiséget inkább szobának nevezném, amely eredetileg, 1950 előtt, a szerzetesrendek feloszlása előtt, bizonyára egy piarista szerzetes csendes cellája, otthona volt. 1951-től a pesti Pázmány Péter Tudományegyetem nevét Eötvös Loránd jeles fizikusunk neve váltotta fel. A Bölcsészettudományi Kart a Múzeum körút 6–8. szám alatti épületből a Piarista rendház és gimnázium pesti Duna-parti épületébe költöztették át. Az I. emelet 18. számú szoba a művészettörténeti hallgatók otthona lett.

Amikor 1957. szeptember elején mi, elsőévesek megérkeztünk, akkor ezt a szobát néhány negyedéves hallgató, főként fiúk lakták, akik meglepetten néztek ránk: mit keresünk mi itten? Mi tisztelettel tekintettünk rájuk. Az előző három évben ugyanis nem indult művészettörténet szak az ELTE-n. Ők, a negyedévesek képezték a tanszéket (a tanárok mellett), amelynek 1957 szeptemberétől mi is részesei lettünk. Ők, a már utolsó éves, végzős hallgatók: Boskovits Miklós, Végh János, Szij Béla, Faller László, Baranyi Judit stb., át is költöztek a szomszédos szobába, ahová közülünk csak Perneczky Géának volt bejárása, aki néhány évvel idősebb volt nálunk, a Zenei Szaktanárképzőt (Bartók Béla Zeneművészeti Szakiskola) már elvégezte, és már tanította is a zenész Farkas Márta társunkat. (Márta együtt végezte a tanulmányait a Zeneakadémián és a művészettörténet-francia szakon.) Perneczky Géza a közvetlen, vidám egyéniségével igazi társunk, barátunk lett, de mindig felnéztünk rá, odafigyeltünk az ő megjegyzéseire. Géza már akkor gyakorló festő is volt, aki hitelesen szólalt meg művészeti kérdésekben. 1970-től Kölnbe disszidált, gimnáziumban tanított, és festett, és írt művészeti kritikákat, művészetelméletről is gondolkodva. Ma, a 40. évi távolléte után, újra itthon van, s gazdagítja hazánk művészeti életét. Művészetkritikusi írásai útmutatóak ma is.

¹ Jóború Magda (1918–1982) bölcsészdoktor, pedagógus, 1950–1958 között oktatásügyi miniszterhelyettes, majd az OSZK főigazgatója volt.

Én a vidékről jött társainkkal, Askercz Évával, Mikes Ildikóval és Szigethy Ágnessel a Rákóczi u. 5. alatti ELTE Kollégiumban laktam, őket ismertem meg legkorábban. Passuth Krisztina és Gábor Eszter a magyar szakról átjőve képezték a felettünk lévő II. évfolyamot Mikus Judittal, aki visszahúzódóbb egyéniség volt. Velük együtt hamar igazi baráti közösséggé vált a mi 15 fős évfolyamunk. Az előadótermünk a III. emeleten volt, Dunára néző, nyugati fekvésű, napfényes helyiség. Itt az első évben együtt hallgattuk a felsőbb évesekkel a tanszék, ún. „nagy”, heti 4 órás előadását, amelyet Vayer Lajos tanszékvezető professzor tartott, *Új műfajok kialakulása a reneszánsz korában* címmel. Ő jelezte az első órán, hogy az elsőéveseknek ebből az anyagból az első félév végén még nem kell vizsgázni, de az év végén már igen! S folytatta az előző évi témáját, a firenzei Quattrocento festészet egyik fontos művészettörténeti problematikáját, a Brancacci-kápolnában közösen dolgozó Masolino és Masaccio festőművészek munkásságának szétválasztását. Mi csak lassan kezdtünk felfogni valamit ezekből az órákból, irodalom erre vonatkozóan alig volt akkor hozzáférhető hazánkban. A professzor úr könyve e témában csak 1962-ben jelen meg *Masolino és Róma* címmel, amikor már éppen diplomáztunk.

Kemény dió volt ez a bevetés a művészettörténet-tudomány mélyvizébe! De utólag visszagondolva, ezeken az enciklopédikus órákon sok mindent megtanulhattunk: a kutatás módszertanát, és hogy minden mindennel összefügg, hogy a kutatás végtelen, és azt, hogy a műalkotás formai megismerése, a művész egyéniségének, stílusának megismerése nagy odafigyelést, beható tanulmányozást kíván. Ezt a közvetlen bevezetést, a szakmai felkészítést segítették a kifejezetten az I. évfolyamnak szóló előadások és foglalkozások, amelyeket Zádor Anna, Fülep Lajos és természetesen Vayer Lajos professzorok tartottak.

Az idős Fülep Lajos professzor, aki 1951-től vezette az ELTE Művészettörténeti Tanszékét, a mi elsőéves korunkban tanította az utolsó aktív évét. Bevezetést tartott nekünk a művészettörténetbe és a művészetfilozófiába és azok irodalmába. Szigorúan megkövetelte a nyugat-európai nyelvek ismeretét, és azokon a nyelveken a szakirodalom olvasását. Ez logikus is volt, mert magyar nyelvű szakirodalom akkor még igen kevés volt. Az 1957-es év őszi félévében az ilyen szintű nyelvismeret szinte elérhetetlen volt. Az ország középiskoláiban az orosz volt az egyetlen kötelező idegen nyelv, sehol sem lehetett az oroszon kívül nyugati nyelvet tanulni. Mivel akkor minden bölcsész-hallgatónak kétszakosnak kellett lennie, a művészettörténet mellé a többség a magyar szakot választotta. Én és Soós Klára választottuk a történelem szakot, és Tóth Melinda és Szabó Júlia az angol nyelvet.

1957 szeptemberétől nagy iramban tanultuk a nyelveket. Az ELTE BTK idegen nyelvi lektorátus hirdetett fakultatív tanfolyamokat, főképpen a német nyelvre. S külön dékáni engedéllyel be lehetett iratkozni a különböző követségek nyelvtanfolyamaira. Egyébként a követségek kultúrintézetébe való belépést is tiltotta a magyar állam. 57-től a munkahelyi engedélyt már meg lehetett szerezni. Így többen jártunk az Olasz Kultúrintézetbe, ahol Jászay Magda² tanárnő, aki olasz-művészet-

Prokopp Mária Klastrompusztán 1961-ben

történet szakos tanár volt, és a II. világháború előtt, 1939-1943 között, a Római Magyar Akadémián Genthon István igazgató munkatársa volt, örömmel fogadta a művészettörténész hallgatókat. Ő fordította olaszra a szakmánk olasz művészeti tanulmányait az MTA idegennyelvű művészeti folyóirata, az *Acta Historiae Artium* számára, így a diplomám megszerzése után az én dolgozataimat is.

Erre az idegen nyelvi témára azért tértem ki, mert ma már elképzelhetetlen, hogy 1950-56 között mennyire tiltotta a hatalom az idegennyelv-tanulást, és az akkori tanároknak a magánúton való tanítást. A kapitalista országok nyelve utáni érdeklődés, a nyugati országokkal való levelezés államellenes bűncselekmény volt. Út-

levele az átlag magyar polgárnak nem volt. Utazni még szocialista országokba sem lehetett 1957-ig. 1958 tavaszán nagy esemény volt, hogy Vayer Lajos professzort meghívták hivatalosan Pozsonyba.

Fülep Lajos professzorral a nyugdíjba vonulása után is több társunk tartotta a kapcsolatot, így Perneczky Géza, Pap Gábor, akit évfolyamelsőként tiszteltünk, és Tóth Melinda, akit a professzor úr már korábban ismert.

A következő, 1958/1959-es tanév elsősei, hozzánk hasonló népes, 15 fős évfolyam voltak, Dercsényi Balázs, Dávid Ferenc, Galavics Géza, László Emőke, Marosi Ernő, Szinyei Merse Anna stb., akikkel hamar barátságot kötöttünk. Ezt jelezték a létrejött házasságok Askercz Éva és Dávid Ferenc, Szabó Júlia és Marosi Ernő között. A mi évfolyamunkon Kovalovszky Márta és Kovács Péter kötöttek házasságot. Ezt azért kell megemlítenem, mert rajtuk keresztül a két évfolyam teljesen egybeforr. Együtt jártunk már hallgató korunkban Fehérvárra, a Fitz Jenő³ vezette István király Múzeumba gyakorlatra, ahol a tanulmányaink befejezése után állást is kapott a Kovács-Kovalovszky házaspár. Munkásságukkal a kortárs magyar művészet országos hírű központjává tették Fehérvárt. Onnan is mentek nyugdíjba.

Fülep Lajos hívta 1951-ben a tanszékünkre Zádor Anna tanárnőt, aki 1922-1926 között végezte az egyetemi tanulmányait Hekler Antal professzor

² Jászay Magda (1920-2009) történész, az ELTE Olasz Tanszékének tanára.

³ Fitz Jenő (1921-2011) régész. 1949-1985 között a Székesfehérvári István Király Múzeum igazgatója volt. 1984-től 2011-ig a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat elnöke.

tanszékén. Itt is kezdte meg kutató tevékenységét a klasszicista építészet területén 1926-1936 között, mint díjtalan gyakornok. 1936-1950 között a Franklin Társulat munkatársa lett. A mi évfolyamunknak újkori művészettörténetet tanított, a barokk-, és az azt követő klasszicista-romantika stíluskorszak európai és hazai művészetét, és szemináriumi gyakorlatokat vezetett. Ezek különösen hasznosak voltak a későbbi tevékenységeink számára. Megtanultunk egy adott műalkotást bemutatni, leírni, és meghatározni a mesterét és a készülési idejét. S szorgalmazta a szép, szabadon tartott előadást.

Zádor Anna szervezte a félévenkénti több napos tanulmányi kirándulásokat az ország egy-egy területére az egyetemi autóbusszal. Rendszeresen meghívta a Műegyetem építészeti karáról Vargha László tanárt, akinek az óráira átjárhattunk a műegyetemre, vagy Entz Gézát, az Országos Műemléki Felügyelőség osztályvezetőjét, a középkori művészet szakértőjét, aki nekünk a II. évben a gótika művészetét adta elő. Ők tartottak beható magyarázatot az egyes műemlékek előtt az addigi kutatási eredményekről, és rámutattak a még megoldásra váró feladatokra.

Vayer Lajos professzor is tartott rendszeresen *szemináriumi gyakorlatot* a középkor és a reneszánsz témaköréből. Ő is bekérte a dolgozatokat néhány nappal az előadás előtt, és igen alaposan javította a stílusunkat is. Igazi nyelvi, lektori útmutatásokat is kaptunk tőle a szakmai vezetés mellett. Vayer Lajos félévéként kötelező konzultációra hívott minden hallgatót abc-rend szerint, ahol be kellett számolnunk az általa személyre szólóan megadott szépirodalmi és szakmai olvasmányainkról, amelyeket a félévi kurzushoz kapcsolódó kötelező irodalmon kívül el kellett olvasnunk. Így például nekem egy alkalommal Petrarca szonettjeit adta fel, hogy számoljak be a főbb fordításokról, rámutatva a különbségekre és azok jelentőségére. A félévi vizsgákon Vayer prof. természetesnek tartotta, hogy a feladott anyagot fényesen tudjuk, így többnyire az abból továbbgondolható dolgokkal kapcsolatos ismereteink és az azokhoz fűződő olvasmányaink felől érdeklődött.

A II. és a IV. év végén szigorlatot kellett tennünk Vayer Lajosnál az egyetemes, és Zádor Annánál a magyar művészetből. Az időbeli határ az 1500-as év volt. Tételek nem voltak, a kötelező irodalomból kellett felkészülni, ami a középkori egyetemes szigorlathoz Richard Hamann-féle *Kunstgeschichte* adott kötete volt. Wölflin *Művészettörténeti alapfogalmak* c. kötetének sem volt akkor még magyar fordítása, azt is német nyelven kellett olvasunk és alaposan megtanulnunk.

Több tanár nem volt akkor a tanszéken, de ők hárman, mint három teljesen különböző tudós egyéniség, jó bevezetést nyújtottak számunkra a bölcsészettudomány és benne a művészettörténet helyéről és mibenlétéről. Meghívott előadóként megismerhettük Dobrovits Aladárt, az ELTE Ókortörténeti Tanszékének vezetőjét, aki az ókori Kelet és Egyiptom művészetét adta elő, rendkívül élvezetes, költői formában. Az egyiptomi művészeti gyakorlatot Varga Edit,⁴ a Szépművészeti

⁴ Varga Edit (1931-2020) egyiptológus. 1956-tól 1994-ig a Szépművészeti Múzeum munkatársa volt, 1974-től az Egyiptomi Osztály vezetője, 1988-1992 között főigazgató-helyettes volt.

Múzeum egyiptomi művészeti osztályának munkatársa tartotta a Szépművészeti Múzeumban. Edit férje, Castiglione László a Szépművészeti Múzeum görög gyűjteményének vezetője és Szilágyi János György nemzetközi tekintélyű görög művészeti kutató a Múzeum görög művészeti emlékeivel ismertetett meg bennünket a múzeumi gyakorlat órákon. A görög és a római művészeti előadásokat az ELTE Régészeti Tanszékének professzora, Oroszlán Zoltán tartotta, aki éveken át volt Isztambulban és Rómában a Magyar Történeti Intézet kutatója. Élményszerűen beszélt az egyes emlékekről és ezt megkívánta a vizsgán is. A belépő a vizsgán a knosszoszi palota alaprajzának a rajza volt, Ariadné fonala vezetésével. Ezt követte a kapott öt diapozítív felismerése és ismertetése, majd további kérdésekre kellett válaszolnunk.

A bizánci művészetet Kádár Zoltán adta elő, aki 1947-ben a klasszikus és ókeresztény római művészet tárgykörben szerzett magántanári képesítést.

Váczy Péter történész professzort is hallgathattuk a III. évben, ő, aki jeles, tudós műgyűjtő is volt, és ritka széleskörű műveltséggel és művészi érzékkel is rendelkezett, a német reneszánsz művészet címen főképpen Dürer képeinek beható elemzésével felnyitotta szemünket a műalkotások többoldalú vizsgálatára.

Az Iparművészeti ismereteinket Voit Pál, az Iparművészeti Múzeum 1946-1949 közötti igazgatója tartotta, mint megbízott előadó, aki akkor a Magyarország Műemléki Topográfiája munkatársaként dolgozott a Műemléki Felügyelőségen. A vizsgán az előadásainak az anyagán kívül a *Régi magyar otthonok* című kötetének ismeretét kérte számon.

Az Iparművészeti anyagismereti gyakorlatokat az Iparművészeti Múzeum egyes osztályain az osztályvezető tartotta, így a kerámia gyűjtemény itáliai majolika tárgyaival Tasnádiné, a bútorgyűjteménnyel Nékámné ismertetett meg minket. Betekintést kaptunk a restaurátorműhelyek tevékenységébe is.

A romanika művészetét Dercsényi Dezső művészettörténész, az Építésügyi Minisztériumban a Műemléki osztály vezetője adta elő a II. év első félévében. Ő tartotta a *Bevezetés az építészettörténetbe* című tárgyat az első évben. A gótika művészetét, amit már a fentiekben említettem, Entz Géza adta elő nagy átszellemültséggel, felidézve a személyes élményeit az egyes katedrálisok látogatásánál. Vele párhuzamosan Vayer professzor a francia katedrális-szobrászat ikonográfiájáról beszélt, ikonológiai programjait ismertette.

A fentiekre 65 év távlatából visszatekintve, és azóta számos külföldi egyetem oktatási rendjét is megismerve, bátran mondhatom, hogy kiváló elméleti és gyakorlati képzést kaptunk.

Azt, hogy az országhatáron túlra sem egyénileg, sem csoportosan nem mehettünk az egyetemi tanulmányaink alatt (1957-1962 között), azt igyekezett az egyetem vezetősége, a tanszékvezetőinkkel megbeszélve, a múzeumi gyűjtemények anyagának megismertetésével kárpótolni. Ezek a múzeumi gyakorlati órák kiváló felkészítést adtak az előadásokkal együtt a későbbi, az 1989. évi rendszerváltozást

követően a vasfüggöny lebontásával, az országhatárok megnyitásával lehetővé vált utazásokra, a műemlékek végtelen sorával való személyes találkozásokra.

A Bölcsészettudományi Karon, a Piarista épületben, ahol az 1980-as évekig tartózkodtunk, szoros kapcsolat volt az egyes tanszékek között. Zsúfoltan voltunk az eredetileg gimnáziumnak készült épületben, de a közvetlen kapcsolat, az együtt-lét, az ismeretség a tanárokkal és a diákokkal, valamint a tanárok nagy részének az egymás közötti kollegiális, sőt baráti kapcsolatainak a meg tapasztalása nagy ajándék volt számomra. Ez utóbbit az egyetemi programokon, ünnepélyeken és a tanári menzára való rálátással, de a folyosókon való találkozásukban is láthatta, meg tapasztalhatta a hallgató.

Ebben a mi Zádor Anna tanárnőnk kulcsszerepet töltött be. A közvetlen baráti köréhez tartozott a BTK tanárai közül is számos jeles tudós, így a Ruttkay Kálmán, Várkonyi Ágnes⁵ tanár-házaspár, az Angol tanszék és a XVIII. századi újkori Történelem tanszék tanárai, az Irodalom tanszék számos jeles tanára, valamint a régész Banner János⁶ és Oroszlán Zoltán professzorok, a néprajzosok, stb. Zádor Anna tanárnő egyénisége, szakmai tekintélye, a társtudományokkal való kapcsolatai révén is nagy példa volt mindnyájunk számára.

S ehhez járult, hogy a hallgatókkal is csodálatosan tudott törődni. Odafigyelt a szakmai előmenetelünkre és az emberi magatartásunkra, életvitelünkre is. Nem véletlenül neveztük őt magunk között „Mamának”.

Az ötödik év a mi időnkben a szakmai gyakorlat és a szakdolgozat írásának ideje volt. Mivel mindenki tanárszakos is volt, az ELTE Apáczai Csere János 12 osztályos Gyakorló Gimnáziumában végeztük a tanári gyakorlatunkat. A művészettörténet vezető tanára Dombi József volt, aki Gerevich Tibor növendéke volt az egyetemen. A négy osztályos gimnáziumokban 1957 után vezették be a művészettörténet tantárgyat, amelynek tankönyvét Dombi József írta. Az 1961/1962 tanévben már kedvelt tantárgy volt a művészettörténet. A múzeumi gyakorlatot a szakdolgozatunkhoz leginkább kapcsolódó múzeumi gyűjteményben töltöttük. Én a Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában Rózsa György osztályvezető irányításával ismerkedtem a múzeumi feladatokkal, Tóth Melinda társammal együtt.

Visszatekintve az egyetemi képzésünkre, azt kell mondanom, hogy a szerény anyagi körülmények ellenére – ami főképpen a külföldi könyvek, folyóiratok hozzáférhetőségének és az utazás nehézségeit jelentette –, kiváló képzéssel

⁵ Ruttkay Kálmán (1922–2010) irodalomtörténész, anglicista, 1963–1995 között az ELTE, majd a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára volt 2008-ig; felesége R. Várkonyi Ágnes (1928–2014) történetész, egyetemi tanár, az MTA tagja. Ld.: R. Várkonyi Ágnes: Rendhagyó portrévázlat. és Ruttkay Kálmán: Emlékezés Zádor Annára. *Zádor Anna* 2. Szerk. Bardoly István, Markója Csilla. *Enigma*, 15. 2008. No 55. 13–15., 16–17.

⁶ Banner János (1888–1971) régész, múzeum igazgató egyetemi tanár, 1946–1968 között az ELTE Ősrégészeti Tanszékének vezetője.

kezdhattuk a pályánkat, amihez a szakmában dolgozó szakemberek személyes megismerése is hozzájárult az öt év alatt. Erre kiváló lehetőséget nyújtott a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat havi előadásainak rendszeres látogatása, a vitákon való részvétel, a szervezett kiállítás-látogatások. Az évenkénti többnapos vándorgyűlések a vidék szakmai életébe is betekintést nyújtottak. A múzeumi kutatók és az egyetemi tanárok, előadók kutatói példaképként is álltak előttünk.

Kiválóan működött az egyetemi éveink alatt az ELTE Egyetemi Színpad, amely valóban az egyetemistáké és a tanáraiké volt. Füst Milán, Czine Mihály és több jeles egyéniség rendszeres előadása nagy élmény volt mindnyájunknak, az évek múltával az erdélyi magyar színtársulat is egyre gyakrabban szerepelt nálunk. Megindult lassan újra a magyar egyetemisták színvonalas irodalmi élete és feltámadt az *Egyetemi Lapok* is.⁷ Az ELTE Egyetemi énekkar is egy jelentős összetartó erőt jelentett, és jelent ma is a tanárok és a hallgatók között.

Voltak természetesen szomorú események, ezekre itt nem szeretnék kitérni.

Sok tehetséges kortársunk sosem kerülhetett be az egyetem falai közé. Közülük néhányat megismerhettünk, akik vendéghallgatói engedélyt kaptak, s akik tudását csodáltuk a gyakorlati órákon, de csak évek múlva, vagy sosem nyertek felvételt.

A mi évfolyamunk a diploma után évekig havonta összejött a Kígyó utcai „Apostolok” sörözőben, ahol gyakran megjelent Kovács Péter évfolyamtársunk nagybátyja, Pilinszky János költő és barátja, Kondor Béla festőművész. Mindnyájan komolyan vettük a szakmánkat. Tudtunk, és mindmáig tudunk egymás munkájáról, örülünk egymás eredményeinek.

Én a szülővárosomban, Esztergomban kezdtem meg a munkát, az Esztergomi Vármúzeumban, majd hét év után, 1968-ban Vayer Lajos professzor úr meghívott a tanszékre, hogy az MTA Művészettörténeti Bizottsága megbízásából, az általa 1969 szeptemberére szervezendő XXII. Nemzetközi Művészettörténeti Kongresszus tudományos titkári feladatait lássam el. Ez a kongresszus jelezte a magyar művészet-történet-tudomány nemzetközi elismerését. Nagy lehetőséget jelentett, és nagy lendületet adott a nemzetközi szakmai életbe való bekapcsolódásunknak, az 1949-cel kezdődő proletárdiktatúra 20 éves karanténjának fokozatos feloldásához. Ezen a kongresszuson találkozhattak 1945 óta először szovjet és a nyugati világ művészettörténészei. A kongresszus után kinevezést kaptam az MTA ELTE Művészettörténeti Tanszékén működő kutatóhelyre, majd átkerültem oktatói státuszba, docens, majd professzor lettem és szinte a mai napig, a COVID 19-járvány ellenére is, mint prof. emeritus, megvan a kapcsolatom a tanszékkal. Így látom, ismerhetem azt az utat, amelyet a tanszékünk az elmúlt évtizedekben, 1957-től napjainkig megtett, s amiért köszönet illet minden tanszékvezetőt és tanárt, akik hathatósan segítettek tanszékünket a mai nemzetközi elismertségig.

⁷ *Egyetemi Lapok*, 1959–1989 között adta ki az ELTE.